

UDK 159.964.2
COBISS.SR-ID 16470537

MOTIVI INCESTA U DELU BORE STANKOVIĆA

Mirjana Stojković- Ivković

ZZZZ RADNIKA "ŽELEZNICE SRBIJE", BEOGRAD

MITKA (Koštani): E, s'g dede onuj: Kako k'd Kumanovo čuma bi',k'd se **ludi i besni Stojan zagleda u Stamenu, od ujku sestru**, pa ili grad da pali ili **Stamenu da uzme**. I tri dana crkve zatvorene, tri dana čarsija zatvorena, Stamena kuka i moli:

Stojane, more Stojane,
Gde se je čulo, razbralo
Brat sestru more da zema?

A on pusti i besni Stojan, odgovara:

Stameno, mori Stameno,
Stameno,kito proletnja,
Stameno,zrno biserno,
Jesi li čula, razbrala;
Sitno kamenje broj nema,
Duboka voda brod nema,
Visoko drvo hlad nema,
Ubava moma, mori, rod nema.

Sažetak: Ovaj rad je inspirisan temom incestuoznih (rodoskrvničkih) motiva u delu Bore Stankovića. Incest ili rodoskrvnuće podrazumeva seksualni kontakt među bliskim srođnicima tj. članovima iste porodice (otac - kćerka, majka - sin, sestre - braća, otac - sin itd.) ili radnje koje vode prema tom činu. Incestuozne radnje i namere događaju se skriveno, a uzroci incesta proizilaze iz ličnosti izvršioca, sredine u kojoj se ta ličnost razvijala i uslova u kojima živi.

Obradena su sledeća dela: „Košana“, „Nečista krv“, „Jovča“, „Tetka -Zlata“ i biografski podaci samog pisca. U isto vreme dok je Frojd objašnjavao nesvesnu psihu, incest, Edipov kompleks, snove i drugo, Bora Stanković je tražio odgovore za raspad svoje porodice i razloge za povećan broj psihički bolesnih u familiji. Pišući on je došao do zaključka da je incest tj. nečista krv kriva za to. Iz incestuoznih veza rađala su se deca čijim je venama tekla nečista krv. Ta nečista krv bila je razlog raznim bolestima i telesnim i psihičkim. Sigmund Frojd i Bora Stanković pokušavali su da seksualnost i strast prikažu kao pokretačku energiju koju treba kontrolisati tj. ne dozvoliti kršenje najstarijih zabrana (incesta). Posledice incesta su razorne, kako za ličnosti tako i za celu porodicu, kao i za potomstvo, pa čak i celo čovečanstvo.

Ključne reči: Bora Stanković, Sigmund Frojd, incest, seksualnost, psihopatologija, nečista krv

UVOD

Svaka civilizacija počinje i počiva na odricanju od nagona, a svaka kultura od pounutrašnjavanja spoljnih zabrana [1]. Možda je i sve počelo od incesta i zabrane incesta, dakle od tajne seksualnog nagona, u širem smislu Erosa. Vrlo je verovatno da bi incestuozno zadovoljenje seksualnih potreba ljudi u prošlosti dovelo do ćorsokaka u razvoju čoveka. Ovo je odvojilo čoveka od ostalih nižih bića u prirodi.

Prvi moralni kodeks čovečanstva je zabrana incesta tj. rodoskrnavljenja [2]. Postavlja se i pitanje da li je ova zabrana svuda poštovana i sprovedena u delo. Incest ne miruje ni danas, mi se sa ovom aveti i dalje srećemo, istina više u prerušenom obliku (prikriven motiv).

Frojd tumači incest kroz Edipov kompleks, smatrajući da je nastao kao brana impulsu za sjedinjavanjem sa majkom. Znamo da je prvi izbor seksualnog objekta kod dečaka

incestuozan, usmeren na majku (zabranjen objekat). Edipov kompleks zavisi i od deteta i od afektivne zrelosti majke. Po Frojdu Edipov kompleks se javlja između 2. i 5. godine, a njegovo razrešenje označava početak latencije koji traje do puberteta [3].

Da bismo razumeli šta se to događa i kako je došlo do motiva incesta u delu Bore Stankovića, moramo razmotriti pojam- razvoj ličnosti. Kod dece ne postoji polni nagon kakav se javlja u procesu sazrevanja, tj. puberteta, i tada se ispoljava pojavom neodoljive privlačnosti koje jedna osoba vrši na drugu; njihov cilj je polno sjedinjavanje, ili bar takve radnje koje vode ka njima [4].

Nagon u čoveku je izvanredna pogonska snaga koja mu je data na slobodno raspolaganje, ali nagon nije i ne može biti nešto odvojeno od ostalih delova njegove ličnosti. Ličnost određuje sudbinu nagona. Životinje su povremeno seksualne, a čovek uvek. Nagonski život životinje regulisan je refleksima i instiktima, ljudski još i razumom. Ovo je bitna razlika koja omogućava čoveku da učini sa raspoloživom nagonom energijom sve što mu je volja [5].

Ako je nežnost roditelja prema detetu pomogla da se pre nego što nastupe telesni uslovi i pubertet probudi njegov seksualni nagon u takvoj jačini da duševno uzbuđenje očigledno probije do genitalnog sistema, onda ta nežnost može da ispuni svoj zadatak, to jest da vidi dete u doba zrelosti prilikom izbora seksualnog objekta. Detetu bi svakako bilo najbliže da za seksualni objekat izabere one osobe koje voli od detinjstva svojim prigušenim libidom. Odbađanjem seksualnog sazrevanja dobija se na vremenu da se postave granice incestu [6].

PRIKAZ DELA

Rodoskrvnički motiv koji se obrađuje u delu Bore Stankovića nije karakterističan samo za sredinu koju Bora opisuje, već je to univerzalni problem čoveka. Neki biografi smatraju da se i sam pisac borio protivu mračnih atavizama svoje lične prirode, zasnovanoj na širokoj osnovici njegove podsvesti.

Iako su svi uzroci i posledice zabranjene ljubavi u Stankovićevim delima jasni i uočljivi, ipak bi jednostrano bili protumačeni ako se njihov izvor ne bi tražio i u životu pisca, u nagonskoj prirodi, sangviničkom temperamentu i "nečistom" poreklu samog Bore Stankovića. Spolja nametnuti, patrijarhalni "zakoni" nisu mogli izmeniti ljudsku prirodu, ali su doprineli

da je "greh" nicao i tamo gde možda nije trebalo: sa slugama, strancima, rođacima. Otuda kod Stankovićevih ličnosti ima patoloških nastrojnosti i pojave "nečiste", incestne ljubavi [7].

Erotsko zastranjivanje u rođaćkim odnosima nalazimo na više mesta u Borinom delu. Kao što kroz Hamleta govori Šekspir, tako i kroz Mitka govori Bora Stanković. Kada Mitka traži od Koštane da mu peva pesmu gde Stojan traži da uzme svoju sestru Stamenu za ženu, postavlja se pitanje da to nisu Borine želje? S obzirom da je pesma narodna, da se pevala po kafanama, naručivala, zaključujemo da je narod prihvatio iako je opisivala incestuožnu ljubav. Bora Stanković je relativno rano počeo sa sublimacijom Erosa pisanjem priča, a kasnije i drama [8].

Imamo tog zastranjivanja i u „Tetka-Zlati“ koja miriše sinovljevu glavu, pa kad je taj miris podseti na pokojnika, njenog preminulog supruga“, počelo bi od toga da joj snaga treperi i duša izumire, ne mogući više i ne smejući da ga ljubi, samo bi naslanjala svoje uzdrhtale usne...”

„Prikriveni incest“ je kada dete postane objekat roditeljske preokupacije, ljubavi i strasti. Roditelji koji su u hronično problematičnom braku ili partnerskom odnosu, od deteta prave surogat partnera. Granica između zdrave i incestuožne roditeljske ljubavi biva prekoračena kada taj odnos sa detetom ima za cilj da zadovolji roditeljske a ne dečije potrebe. Kako se brak pogoršava, dete postaje objekat kojim roditelj manipuliše i koji koristi da bi izbegao bol i realnost problematičnog braka.

Erotska naklonost oca prema kćeri opisana je u delu „Jovča“. Jovča zadržava i odugovlači Nazinu udaju, jer njegova ljubav prema njoj je toliko velika da ne može da je sakrije.

U ličnosti gazda Jovče nailazimo na portret patrijarhalnog despota, nepristupačnog čoveka, silovitog sa promenljivim raspoloženjem i ponašanjem. Iz njegovog srca potekla je neobična ljubav prema kćerki. "Ljubav tamno zagonetna - sučeljava se sa patologijom". Gazda Jovča je želeo da Nazu izoluje iz društva, da bi on uživao u njenoj lepoti i društvu.

Jovča, kad se vraća noću kući, kao onesvešćen silinom čežnji i požuda, goni ženu da se skida i da igra naga. Naza, zbog veze sa slugom, živi van grada sa seljacima, i gazda Jovča je to doživeo kao veliki psihički udar koji je doveo do pomračenje njegovog uma. Opsesivne misli o

Nazi dovele su do srozavanja njegove ličnosti, do bezumlja i ludila [9].

Sofka (ličnost iz „Nečiste krvi”) je rasla u porodici koja je “izvan sveta”, koja se nije družila sa okolinom, tako da nije imala mogućnost za razvoj objekta libida. To je uslovalo povećanje narcizma i jačanje incestuoznih veza. Nerealizovana ljubav sa roditeljima veoma je kobna za dete jer nisu postojali uslovi da se ta veza zasiti i prevaziđe. Efendi Mita je osećao i dobro znao svu magiju novca u jednom siromašnom klasnom društvu, i svu bedu kad se bez njega ostane. On druge ljubavi i drugog straha nije imao. Sofka, videći oca siromašnog, prestaje da ga idealizuje i voli. Čim je otac-ideal bio srušen, ona je bila spremna da ostvari ljubav. Dva puta je bila na pragu ljubavi, ali obe imaju incestuozan karakter i ni jedna neće biti realizovana. Prva ljubav sa svekrom, sa čovekom koji je imao ulogu oca. Druga, opet, incestuozna, ali se sada Sofka pojavljuje u ulozi majke koja gaji dete koje bi kasnije trebalo da postane - suprug. Patološku sebičnost Efendi-Mitinu, možemo shvatiti kao incestuoznu ljubomoru oca na kćerku koja ostvaruje sreću bez njega [11].

Pojavu čulnih požuda i incestuoznih želja kod Stankovićevih ličnosti ne možemo tumačiti nekim posebnim “južnjačkim” temperamentom i mentalitetom, niti orijentalnim uticajima na odnos muškarca i žene, niti seksualnoj nastranosti. Sve je ovo uslovljeno teškim patrijarhalnim moralom koji je svaku ljubav smatrao grehom. Razloge treba tražiti u ličnostima, njihovom razvitku u porodici i okruženju. Njegove ličnosti su narcistične, emocionalno nestabilne i depresivne. Odbranu od emocija realizuju povlačenjem, izolacijom, negacijom. Njegovi brakovi nisu bašte u kojima se odgajaju deca, već arene pune nasilja i mržnje. Analizirajući ženske likove majki, Bora ih opisuje kao posesivne, kontrolišuće i navalentne, a očeve kao hladne, bezosećajne, agresivne, boeme. Majke su izgradile čvrst simbiotski i posednički odnos sa sinovima što je u jednoj sredini sa izmenjenim vrednostima, sa neadekvatnim ocem, već pripremljena patološka osnova za incest. Vrlo često u Borinim delima, da bi ličnosti (sa prikrivenim ili realizovanim incestom) mogle

da funkcionišu (da bi zaštitili Ego i smanjili agresivnost), moraju da potisnu neprijatna sećanja i konfliktne misli da bi se zaštitile od mučnih i bolnih emocija [10].

DISKUSIJA

Seksualnost je pokretač i stožer našeg iskustva sveta. To je mesto na kome sukob između individualne osobenosti i kolektivnih normi postaje neizbežan. Kada se dogode traume koje sežu u područje seksualnosti, a takva je trauma incesta, prikrivenog ili realizovanog, onda je seksualnost mesto napetosti između normi i želja, ponašanja i fantazija.

Zbog praiskonskog greha, nemogućnosti razrešenja sopstvenih intrapsihičkih konflikata, osećaja krivice, anksioznosti i depresivnosti dolazi do pokretanja autodestruktivnih impulsa i latentne suicidalnosti da bi se telo, koje je nosilac opasne seksualnosti, uništilo. Na taj način možemo objasniti alkoholizam, mazohizam ili sadizam, kao i latentnu suicidalnost kod Sofke, Jovče, Mitketa...

Borina dela su pokušaj da prodre u mračni deo nesvesne ljudke psihe, i to u stanje primitivnog čoveka. Na primeru iz života pisac pokazuje kako dolazi do osnovnih emocija straha, ljubavi, mržnje, bola, osećaja krivice. Njegov snažan instinkt otkrivao je nesvesni deo psihe kao i kolektivno nesvesno na posredan način, kroz životne priče.

Vođen instinktom, on je sagledavao protivurečnosti života, naslućivao dijagnoze duševnim bolesnicima, jer je bio veliki poznavalac ljudske psihe. Stanković je želeo da u čoveku nađe ljudskost, humanost, a nalazio je sirovu prirodu, komplekse, agresivnost, protivurečnost i druge mračne strane ličnosti. U našoj ličnosti se stalno vode borbe dobra i zla, u nesvesnom delu psihe. Svest je tu da ne dozvoli mračnim demonima da prevladaju.

Na kraju citiram Milana Bogdanovića: „čitavo Borino delo je jedna očajna pesma nezadovoljene strasti”. To je pesma o neprekidnoj unutrašnjoj borbi između čiste ljubavne pobude i nekontrolisanih čulnih nagona.

LITERATURA:

1. B.Stanković Koštana , Izdavačko preduzeće RAD, 1974.: 49,50
2. Jerotić V. Psihoanaliza i kultura, Ars Libri; Zemun ;Neven 2006:11
3. Jerotić V.Psihoanaliza i kultura, Ars Libri ; Zemun; Neven 2006: 13
4. Frojd S. O seksualnoj teoriji, Totem i tabu;Izdavačko preduzeće Matice srpske,Novi Sad,1979: 124
5. Frojd S. O seksualnoj teoriji ,Totem i tabu ,Akademska knjiga, Novi Sad ,2009.:11
6. Jerotić V. Psihoanaliza i kultura, Ars Libri; Zemun;Neven 2006: 32
7. Frojd S. O seksualnoj teoriji, Totem I tabu, Akademska knjiga ,Novi Sad 2009: 94
8. Vlatković D. Borisav Stanković (1875-1927), Izdavačko preduzeće RAD , Beograd 1974:10-1
9. Jerotić V. Darovi naših rodjaka:psihološki ogledi iz domaće književnosti, knjiga prva, Prosveta, Beograd,1997.
10. Kostić P. Bora Stanković, Nolit,Beograd 1956:9,13
11. Vladislav Panić, Psihoanaliza "Nečiste krvi", Medicinska knjiga Beograd-Zagreb,1985